

GONDOLKODÓ

Feladatok

**Szerkesztő: Borbás Réka, Magyarfalvi Gábor, Varga Szilárd,
Zagyi Péter**

A formai követelményeknek megfelelő dolgozatokat 2014. december 15-ig postára adva a következő címre várjuk:

KÖKÉL Feladatmegoldó pontverseny

ELTE Kémiai Intézet

Budapest 112

Pf. 32

1518

A borítékon tüntesd fel a feladatsor betűjelét is!

Elektronikusan az olimpia.chem.elte.hu honlapon keresztül küldhetitek be a megoldásokat. Kérjük, minden feladatot külön pdf fájlban, feladatkód_beküldő.pdf fájl névvel töltsétek fel. Beszkennelt kézírás esetén figyeljetek a minőségre és az olvashatóságra (tisztá fehér lapra jól látható tintával írjatok)!

A26. A tiszafa mérgező hatása régóta ismeretes: például Cativolcus gall vezér tiszafa kérgéből főzött teával lett öngyilkos miután Julius Caesar legyőzte őt. A mérgező hatás azonban nem csak hátrányos lehet, a tiszafa alkaloidjai, a taxinok között találták meg az egyik leghatékonyabb rákellenes sejtmérget is.

A tiszafa még a krimiírók fantáziáját is megmozgatta. Agatha Christie Egy marék rozs című művében Mr. Fortescue-t taxinnal mérgezett narancsdzsemmel teszik el láb alól.

1000 tiszafamag tömege kb. 65 ± 5 g és kb 0,9 tömegszázalék taxint tartalmaz. Egy embernek testsúly-kilogrammonként kb. 3 mg taxin jelenti a halálos adagot.

- a) *Hozzávetőleg legalább hány tiszafamagból kell készíteni a narancslekvárba tett kivonatot, hogy egy 80 kg tömegű emberrel végezzen akkor is, ha az illető csak a lekvár tizedrészét fogyasztja el?*
- b) *Halálos adag elfogyasztása esetén kb. hány taxinmolekula jutna egy emberi sejtre? (A sejtek átlagos tömegét vegyük 2 ng-nak. A taxin valójában több, rokon szerkezetű vegyület keveréke, átlagos moláris tömegét vegyük 600 g/mol-nak.)*

(Borbás Réka)

A27. A vulkánkitörések során a vulkánból távozó anyagok össztömegének kb. 1-5 %-át teszik ki a gázok, gőzök, ezeknek is kb. 70-90%-a vízgőz. A többi anyag főként szén-dioxid, kén-dioxid, nyomokban található még hidrogén, nitrogén, argon, szén-monoxid, illetve kén-hidrogén, hidrogén-klorid.

A Pu'u O'o nevű ma is aktív vulkán Hawaii szigetén kitörése előtt 150 tonna kén-dioxidot bocsátott ki átlagosan naponta. Az 1983-as kitörése során viszont három alkalommal összesen kb. 90 000 tonna kén-dioxidot eresztett a légkörbe. Ez a gáz a légkörbe kerülő por segítségével a légköri oxigénnel továbbalakul, majd a nedvesség hatására kénsavként jelenik meg és savas eső formájában le hull.

- a) *Ha a kitörés során az összes kén-dioxid kénsavvá alakult volna, mekkora tömegű kénsav keletkezett volna?*
- b) *Mi lett volna az esővíz kénsav-koncentrációja, ha ez a mennyiség 100 km² területen 50 mm-nyi csapadékban esik le?*
- c) *Ha a kitörés során az összes kén-dioxid kén-hidrogénnel reagált volna, mekkora tömegű kéntelep keletkezett volna?*

(Borbás Réka)

A28. A jodidionok biológiailag nélkülözhetetlenek mind az ember, mind az állatok számára: szükség van rájuk a megfelelő pajzsmirigy-

működéshez, a növekedéshez. Az ebihalak például nem növesztenek lábukat, ha a vízben nincs jelen jodion.

Vendel utánanézett, hogy egy embernek 150 μg jodion bevitelére van szüksége naponta. A jódozott asztali sóban 25 mg jód van kilogrammonként.

a) *Ha Vendel annyi jódozott sót tervez enni egy nap, amennyi biztosítja a teljes jodion-szükségletét, hány gramm sót kell megennie? Ez hány teáskanálnak felel meg hozzávetőleg, ha a finomszemcsés jódozott asztali só sűrűsége $1,3 \text{ g/cm}^3$, és egy teáskanál 5 ml?*

Vendel úgy gondolta, hogy a szükséges jódmennyiséget inkább moszat-fogyasztással viszi be a szervezetébe. A *Laminaria* nevű barna tengeri moszat szárazanyagtartalmának 0,45 %-a jód.

b) *Mennyi szárított moszatot fogyasszon Vendel naponta, feltéve, hogy más forrásból nem kerül jód a szervezetébe?*

Vendel békatenyésztésbe fog, és mindenképp szeretné, ha ebihalainak lába is nőne, ezért úgy gondolta, hogy az óceán sótartalmának megfelelő jodion-koncentrációt állít be a 10 dm^3 térfogatú vizet tartalmazó akváriumában. Az óceán jodion-tartalma 0,05 ppm (azaz milliomodrész).

c) *Ha Vendel jódozott sóval állítja be az ebihalak vizének jódkoncentrációját, mennyi lesz a teljes sókoncentráció? Édesvíznek számít még az oldat? Az édesvíz 500 ppm-nél kevesebb sót tartalmaz.*

(Borbás Réka)

A29. Gyakran bemutatott kísérlet a tömény sósav és a tömény ammóniaoldat közötti reakció, amikor a folyadékokat tartalmazó üvegek között füst képződik, mivel az illékony HCl és ammónia a folyadékfázist elhagyva a gáztérben reagál. A füst nem pontosan a két üveg között félúton keletkezik, aminek az a magyarázata, hogy a két gázban a molekulák sebessége eltérő. A molekulák átlagsebessége fordítottan arányos a moláris tömegük négyzetével.

Egy 60 cm hosszú cső két végéhez tömény sósavval illetve tömény ammóniaoldattal átítatott vattát helyezünk.

- a) A sósavas végtől hány centiméterre várható a szilárd anyag képződése?
- b) Hogyan változna a szilárd anyag képződésének helye, ha a tömény sósavas vattát tömény hidrogén-bromid-oldatba mártott vattára cserélnénk?
- c) Hogyan változna a szilárd anyag képződésének helye, ha a tömény ammóniaoldatba mártott vattát tömény metil-amin-oldatba áztatott vattára cserélnénk? (A másik vatta hidrogén-bromidos. A metil-amin képlete $\text{CH}_3\text{-NH}_2$.)

(Borbás Réka)

A30. A fémeket elemi formában általában oxidjaik redukációjával állítják elő. Redukálószerként használhatnak elemi hidrogént, kokszt, alumíniumot stb., vagy végezhetik a redukciót elektromos áram segítségével is. Ebben a feladatban négy fém előállítását vizsgáljuk. Mind a négy esetben 1,000 kg fém-oxidból indulunk ki.

Az első fém-oxid sztöchiometrikus redukációjához 317 dm^3 standard légköri nyomású $25 \text{ }^\circ\text{C}$ -os hidrogéngáz szükséges.

A második fém-oxid szenes redukciója során $0,632 \text{ kg}$ elemi fém keletkezik.

A harmadik fém-oxidot $1,000 \text{ kg}$ szilíciummal redukáltatva a visszamaradó anyag nem fémes részének tömege $1,316 \text{ kg}$.

A negyedik fém-oxid 338 g alumíniummal reagáltatva 699 g elemi fémet eredményez.

Mi a négy fém-oxid képlete? Add meg a reakciók rendezett egyenleteit is!

(Borbás Réka)

K216. Kristályvizes kalcium-nitrát és kristályvizes kalcium-klorid keverékének $2,00 \text{ grammját}$ vízben oldva, majd fölös mennyiségű kénsavval reagáltatva $1,39 \text{ g}$ csapadék válik le. Ugyanezen keverék újabb $2,00 \text{ grammját}$ $140 \text{ }^\circ\text{C}$ -on hevítve a tömegveszteség $36,7 \%$. (Ezen a hőmérsékleten a teljes kristályvíztartalom távozik.)

Egy másik 2,00 grammos mintában azonos a két kristályvizes só tömege. Ennek 140 °C-ra történő hevítésekor a tömegveszteség 0,699 g.

Mi a két kristályvizes só képlete, és mi az első sókeverék tömegszázalékos összetétele az adatok alapján?

(Borbás Réka)

K217. A szervesetlen vegyületek kristályrácsába nem csak vízmolekulák épülhetnek be, hanem más molekulák is. Egy kémiaverseny gyakorlati fordulójában szerepelt már a NaI egy szolvátja, ahol 1 mol NaI 3 mólnyi szerves oldószerrel alkotott szolvátot. Egy kémiatanár a diákoknak szerette volna előállítani a kérdéses anyagot, így kiszámította, hogy 5,00 g NaI-val 3,20 g oldószer kristályosodna együtt.

a) Mekkora az oldószer moláris tömege? Melyik lehet ez az oldószer?

A preparátum elkészítéséhez háromszoros feleslegben tervezte alkalmazni az oldószert.

b) Az 5,00 g NaI-ot hány cm³ oldószerben oldotta fel?

Az oldat bepárlása után a diákoknak kiadta, hogy határozzák meg a só összetételét, ha ismerik, milyen szerves és szervesetlen komponensből áll. Az egyik diák 120 °C-os homokfürdőn tömegállandóságig melegítette a só 1,28 g-ját, majd lemérte a visszamaradó szilárd anyag tömegét, amely 1,05 grammnak adódott.

c) Összhangban van-e ez az eredmény a szolvát említett összetételével?

(Borbás Réka)

K218. A robbanóanyag-iparban gyutacsok készítéséhez régóta használják az azidokat és a fulminátokat. (Utóbbiakat már egyre kevésbé.) Az azidok N₃⁻ iont tartalmaznak, és igen robbanékonyak, ütésre vagy melegítésre heves reakció megy végbe, amely tetemes térfogat-növekedéssel is jár a gáz-halmazállapotú termékek miatt, amelyek a képződő nitrogén mellett általában az elemi fémet is tartalmazzák.

a) Melyik az a fém, amelynek 8,00 grammnyi azidja 2,02 dm³ térfogatú gáz-halmazállapotú terméket eredményez 25 °C-ra visszahűtve standard légköri nyomáson? (Ezen körülmények között az elemi fémet kondenzál.)

A fulminátok a CNO- fulminációt tartalmazzák. Bomlásukat robbanás kísérí, amely végbemehet szintén ütés vagy melegítés hatására.

A higany(II)-fulminát robbanásszerű termikus bomlását általában egyszerű reakcióegyenlettel írják le, amelyben a termékek szén-monoxid, nitrogén és elemi higany, amelyek a robbanás hőmérsékletén természetesen mind gáz-halmazállapotúak.

Részletes vizsgálatok kimutatták, hogy valójában a légnemű termék az említetteken kívül még tartalmaz kevés szén-dioxidot is, mégpedig hozzávetőleg 1,3 térfogatszázalékban.

b) *Mi a gáz-halmazállapotú bomlástermék térfogat-százalékos összetétele?*

c) *A robbanás után némi szilárd anyag marad vissza. Mi ez az anyag? A kiindulási higany-fulminát tömegének hány százalékát teszi ki?*

(Borbás Réka)

K219. Két különböző térfogatú tartály egymástól egy csappal van elválasztva, és a tartályok együttes térfogata $1,00 \text{ dm}^3$. A hőmérsékletük $25 \text{ }^\circ\text{C}$, és mindkét tartályban 101 kPa a nyomás. Az egyikben nitrogén-monoxid, a másikban oxigén van. Kinyitjuk a gázcsapot, és miután a reakció végbement, a kapott gázkeveréket $1,00 \text{ dm}^3$ $0,0997 \text{ mol/dm}^3$ töménységű NaOH-oldaton átbuborékolgatjuk. Az így nyert oldat $10,0 \text{ cm}^3$ -ét $0,0983 \text{ mol/dm}^3$ töménységű HCl-oldattal titrálva a fogyás átlagosan $8,31 \text{ cm}^3$.

Mekkorák lehetnek a tartályok?

K220. Egy nátriumsó anionja a szulfátióonnal analóg szerkezetű, és központi atomja egy fématom. Ha ezt a sót redukáljuk, különböző, nem sztöchiometrikus összetételű, rideg, kemény anyagokat („bronzot”) kapunk, melyeknek színe függ az összetételtől. Ezen anyagok általános képlete Na_xAO_3 , ahol x 0 és 1 közé esik. (A jelöli az ismeretlen fématomot.)

Kétféle összetételű bronzot vizsgálunk. A kék színű anyag nátriumtartalma $2,89 \text{ m/m}\%$, a sárga színű oxigéntartalma pedig $19,0 \text{ m/m}\%$. Tudjuk továbbá, hogy a sárga redukciótermékben x értéke háromszor akkora, mint a kékben.

a) *Határozd meg a fém anyagi minőségét, az anion képletét és a két vizsgált bronz összetételét!*

Az ismeretlen fém egyik oxidja 19,31 m/m% oxigént tartalmaz.

b) *Mi a képlete? Milyen analitikai szempontból fontos reakció fűződik hozzá?*

(Várda Ernák)

H216. Egy kristályvizét részben elvesztett fém-szulfát só ($\text{MSO}_4 \cdot x\text{H}_2\text{O}$) vizsgálunk, amiben a fém ionjai kétszeresen pozitív töltésűek.

60,00 g 50,0 °C-os vízben feloldunk 25,00 g mintát, majd az oldatot 20,0 °C-ra hűtve 8,771 g kristályvizes ($\text{MSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ összetételű) só kiválását tapasztaljuk. (Az oldószer párolgásától a kísérlet során eltekinthetünk!)

A kihevített só segítségével meghatározhatóak az oldhatósági adatok: 20,0 °C-on 100,0 g víz 20,70 g, míg 50,0 °C-on 100,0 g víz 33,30 g vízmentes sót old.

Egy további kísérletben az eredeti $\text{MSO}_4 \cdot x\text{H}_2\text{O}$ mintából 3,315 g-ot vízben oldunk és az oldat térfogatát 250,0 cm³-re egészítjük ki. Az így kapott oldat 10,00 cm³-ét 0,04680 mol/dm³ koncentrációjú EDTE-oldattal titráljuk. Az EDTE az ismeretlen fémionnal 1:1 arányban reagál. Három párhuzamos mérést végzünk, a fogyások értékei: 13,24 cm³, 13,27 cm³, 13,27 cm³.

Milyen fémet jelöl M és mennyi volt a kiindulási kristályvizes sóban x értéke?

(Vörös Tamás)

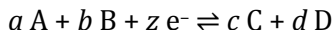
H217. Az **E** fém ionjait tartalmazó erősen mérgező vizes oldatokból választható le óvatos pH-növeléssel a fehér **A** vegyület, amit hevítve a reakciókörülményektől függően zöldessárgától vörösről át sötétbarnáig terjedő színben kaphatjuk a biner **B** anyagot. Ez utóbbit tömény KOH-val megömlesztve, majd az oldatot bepárolva kapjuk a **C** vegyületet. **C**-t vascsőben, 450 °C-on hosszasan hevítve kapjuk az **E** fém mellett a **D** anyagot, amelynek anionjában a központi atom szokatlan koordinációs és oxidációs számmal (2, illetve 1) szerepel. A **D** vegyület

F nikkelanalógja is előállítható a reakcióban nikkelcsövet használva (mindkét anyag háromféle elemet tartalmaz). A fémtartalom az **A** vegyületben 76,77 m/m%, az **F** vegyületben 84,62 m/m%, a **D** vegyületben 84,40 m/m%.

Azonosítsd a vegyületeket!

(Forman Ferenc)

H218. Az egyes fémek elektrokémiai aktivitása, az elektródpotenciál nem állandó, értéke függ az oldat töménységétől, a hőmérséklettől. (Pl. közismert, hogy mennyivel oxidálóbb hatású a tömény salétromsav, mint a híg.) Az elektródpotenciál értékét a Nernst-egyenlet adja meg. Az

félreakció elektródpotenciálja a következő egyenlettel számítható ki:

$$\varepsilon = \varepsilon^0 - \frac{RT}{zF} \cdot \ln\left(\frac{[C]^c \cdot [D]^d}{[A]^a \cdot [B]^b}\right)$$

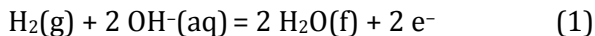
- ε az aktuális elektródpotenciál,
- ε^0 a standard elektródpotenciál (rendszerint ez található a táblázatokban),
- R a gázállandó,
- T a hőmérséklet (K-ben),
- F a Faraday-állandó,
- $\ln()$ a természetes alapú logaritmus,
- z az elektródfolyamatban az elektronok együtthatója,
- $[C]$ a C anyag koncentrációjának és az egységnyi koncentrációnak (1 mol/dm³) a hányadosa. (Egyszerűbben fogalmazva: a mol/dm³-ben kifejezett koncentráció mérőszáma.)

A tiszta anyagok, ill. vizes oldatok esetén a víz koncentrációját egységnek tekintjük. Gáz-halmazállapotú anyagok esetén a koncentráció helyett a bar-ban kifejezett nyomásuk kerül.

Egyensúlyban az egyes félreakciók elektródpotenciálja megegyezik.

Jól ismert tény, hogy bizonyos fémek képesek redukálni a vizet. A víz redukcióját a következő félreakció írja le:

Ezzel gyakorlatilag ekvivalens a következő félreakció:

- a) A (2) félreakció standard elektródpotenciáljának ismeretében számítsd ki az (1) félreakció standard elektródpotenciálját!
- b) Van-e olyan ammóniaoldat, amiben számottevő mértékben (legalább 1 mg/l) oldódik a fémezüst hidrogén fejlődése mellett?

$T=298 \text{ K}$, $\beta([\text{Ag}(\text{NH}_3)_2^+]) = 2 \cdot 10^7$, $\varepsilon^0(\text{Ag}^+/\text{Ag}) = 0,7991 \text{ V}$,
 $K_b(\text{NH}_3) = 1,8 \cdot 10^{-5}$

(Forman Ferenc)

H219. Egy ionvegyület vizes oldatát vizsgálva az alábbi megfigyeléseket jegyeztük fel:

- nátrium-tetrafenil-borát oldata fehér csapadékot választott le;
- reagens sósav hozzáadására ugyan csapadékképződés nem történt (még hosszú várakozás után sem), de gázfejlődés egyértelműen megfigyelhető volt; a gáz szúrós szagú, köhögtető, és a gáztérbe lógatott, KIO_3 -oldattal átítatott, keményítővel megcseppentett szűrőpapír megkékült.

Tudjuk továbbá, hogy a vegyület kéntartalma $28,85 \text{ m/m}\%$.

- a) *Határozd meg a vegyület összegképletét (ahol tudod, írd fel a lejátszódó reakciók ionegyenletét), illetve minél többféleképpen add meg a nevét!*

Ebben az „otthon” is használatos vegyszerben a kiserelés szerint a hatóanyag-tartalom 96–98%. Kimértük a vegyszer 0,3688 g-ját, majd maradéktalanul mérőlombikba mostuk, és $100,00 \text{ cm}^3$ törzsoldatot készítettünk belőle. Ennek $10,00 \text{ cm}^3$ -es részletét desztillált vízzel kb. 40 cm^3 -re hígítottuk, majd addig csepegtettünk hozzá brómos vizet, amíg annak sárga színe meg nem maradt az oldatban. Ezután addig forraltuk az oldatrészletet, míg a belecseppentett híg metilvörösoldat halványpiros színe már nem tűnt el. Végül egy újabb csepp metilvörös indikátoroldat hozzáadása után $0,1 \text{ mol/dm}^3$ koncentrációjú, 0,987 faktorú NaOH-oldattal titráltuk a sárga szín megjelenéséig. Még kétszer

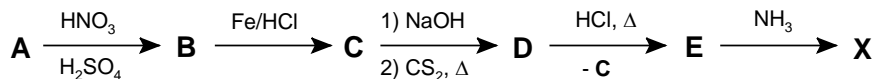
megismételtük az eljárást, és a három titrálás átlagfogyása $9,75 \text{ cm}^3$ -nek adódott.

- b) *Megfelelő-e mérésünk alapján a feltüntetett hatóanyag-tartalom?*
 c) *Mi történne, ha elhagynánk az oldat forralását a meghatározás menetéből? Mit és milyen folyamat alapján jelez számunkra, ha a metilvörös piros színe eltűnik (tehát a recept szerint még forralnunk kell)?*

(Varga Bence)

H220. Az **X** egy fehér, kristályos anyag. Genetikai tesztekben is használják, ugyanis ízének észlelése dominánsan öröklődik. Aki érzi az ízt, nagyon keserűnek találja, és ez feltehetően korrelál a káposztafélék rokon ízanyagainak kerülésével. Széntartalma $55,24 \text{ m/m}\%$.

A vegyület az alábbi módon állítható elő:

A kiindulási **A** anyag egy $92,3 \text{ m/m}\%$ széntartalmú szénhidrogén. Gőzének sűrűsége standard körülmények között kisebb, mint 4 g/dm^3 .

D $14,05 \text{ m/m}\%$ ként és $12,27 \text{ m/m}\%$ nitrogént tartalmaz.

- a) *Azonosítsd a vegyületeket! 1 kg A-ból hány kg termék állítható elő teljes átalakulást feltételezve?*

X előállítható **C**-t egy káliumsóval (**Y**) hevítve. A só széntartalma $12,36 \text{ m/m}\%$.

- b) *Azonosítsd Y-t és írd fel a reakció rendezett egyenletét!*

(belorusz feladat)